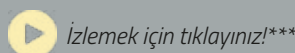

DAYS AND FACES

DAYS AND FACES

İzlemek için tıklayınız!***

Gülseren DİNVAR PEKŞEN*

Tolga BARMAN **

Keywords

Orientalism,
Artificial Intelligence,
Film, Visual.

Anahtar Kelimeler:

Oryantalizm, Yapay zeka,
Film, Görsel.

Batı'nın Doğu'ya karşı bakışını temsil eden kavramlardan bir tanesi olan oryantalist çeşitli mecralarda sürekli yeniden üretilmektedir. 19. yüzyılda resimlerle, 20. Yüzyılda sinema ile görselleştirilen oryantalist bakış açısı, günümüzde üretken yapay zekâ görsellerinde de kendisini var etmektedir. Bu video makale çalışmasıyla üretken yapay zekâyla "Orta Doğulu İnsan" ve "Orta Doğu'da Bir Gün" komutları kullanılarak toplamda 200 görsel oluşturulmuş, görsellerin etnisite ve cinsiyet temelli bir oryantalist bir bakış açısı sunum sunmadığı analiz edilmiş, görseller oryantalist Hollywood filmleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda "Orta Doğulu İnsan" komutunda 90 kadın, 10 erkek temsiline, "Orta Doğu'da Bir Gün" komutunda yalnızca 2 kadın temsiline ulaşılmıştır.

ÖZET

ABSTRACT

Orientalism, one of the concepts representing the West's view of the East, is constantly reproduced in various media. Visualised in the 19th century through painting and in the 20th century through cinema, the Orientalist point of view is now also present in the visuals of generative artificial intelligence. In this video-article study, a total of 200 images were created with AI using the commands 'Middle Eastern Human' and 'A Day in the Middle East', analysed for the presence of an Orientalist perspective based on ethnicity and gender, and compared to Orientalist Hollywood films. As a result of the study, 90 female and 10 male representations were found in the command 'Middle Eastern People' and only 2 female representations were found in the command 'A Day in the Middle East'.

*Arş. Gör., Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema, gulseren.dinvar@comu.edu.tr

**Arş. Gör., Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema, tolgabarman@comu.edu.tr

*** <https://cinearji.com/days-and-faces/>

DESTEKLEYİCİ METİN

Geçmişten günümüze Batı'nın Doğu'ya bakışı çeşitli dinamikler üzerinden şekillenmiş, bu dinamikler Batı kaynaklarında bir Doğu mitinin oluşmasına neden olmuştur. Bu mitin doğmasındaki en büyük etmenlerden bir tanesi ise oryantalist bakış açısıdır. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da sanat, edebiyat ve mimari eserlerde ortaya çıkan oryantalist bakış açısı, zamanla popüler kültür metalarını besleyen en önemli kavramlardan bir tanesi haline gelmiştir. 19. yüzyılda emperyalist sömürgecilik ile varlığını kuvvetlendiren oryantalist bakış açısı, 20. yüzyılda geleneksel medya araçlarında, 21. yüzyılda ise yeni medya araçlarında varlığını sürdürmüştür. Dijitalleşme ile yapay zekâ teknolojilerinin epistemolojik bir bağlamdan çıkarak daha büyük yatırımlar almaya başlaması, yeni medya araçlarında bu teknoloji ile oluşturulmuş medya içeriklerinin de varlığını sorgulanır bir hale getirmiştir. Bu çalışma, üretken yapay zekâ teknolojisi kullanılarak komutlar aracılığı ile görseller oluşturabilen Midjourney programının, herhangi bir detay belirtilmeden en sade hali ile girilen "Orta Doğulu İnsan" ve "Orta Doğu'da Bir Gün" komutları ile nasıl temsiller yarattığı, bu temsillerin oryantalist bakış açısı ve Hollywood filmlerindeki oryantalist temsiller ile ne derecede örtüştüğü üzerine yapılmış bir çalışmadır.

Oryantalist bakış açısı, tarihsel bir süreç içerisinde Batı'nın ile Doğu arasındaki tahakküm ilişkisi ve güç dinamikleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Said'e göre oryantalizm Batı gözünden bir Doğu projeksiyonu oluşturmakta, aynı zamanda Batı'nın Doğu'ya hükmetme isteği üzerinden güç dinamikleri ve hegemonyasını betimlemektedir (Said, 2003, ss. 95-103). Said (2003) antropoloji, sosyoloji, tarih, filoloji gibi birçok disiplinde yapılan doğu çalışmalarında oryantalizmin doğuyu tanımlarken kullanıldığını belirtmektedir. Batı'nın kendisinden olamayan Doğu'yu bir "öteki" olarak tanımladığı bu bakış açısı ile ön yargıların, fantezilerin ve belirli stereotiplerin yeniden üretilmesi sağlanmaktadır. Bu "öteki" nin oluşturulduğu bir diğer disiplin ise görsel sanatlardır. Orta Çağ'da resim sanatı ile başlayan süreç, 20. Yüzyılda sinema gibi görsel-ışitsel sanatlar ile devam etmiş, dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler ile üretken yapay zekâ araçları ile oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Resim sanatında "öteki", Sinemada "öteki", Kotliar (2020) ise dijitalleşme ile ortaya çıkan bir veri oryantalizminden bahsederken, "öteki" yi Batılı olmayan bireylerin ya da grupların algoritmik olarak kavramsallaştırılması girişimi olarak tanımlamış; algoritmaların Batılı olmayan bireyleri belirli güç dinamiklerini gözeterek algoritmik kategorilere ayırmak ve bu kategoriler içerisinde bu bireylerin tasvir edilmesi için adlandırılması ve tanımlanmasını içermektedir. 1990'lı yılların ortalarında özellikle Japonya, Güney Kore ve Çin'in bulunduğu Doğu Asya bölgesinde gerçekleşen hızlı ekonomik, kültürel ve teknolojik dönüşümler Batı'nın bu coğrafya üzerinden oluşturduğu yeni bir söylemi beraberinde getirmiştir. Tekno-oryantalizm olarak adlandırılan bu söylem Asya'daki teknolojik ve ekonomik gelişmelere yönelik bir kavram olarak çıkmış, Asya'yı belirli ırksal mecazlar ve stereotipler üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır (Fernandez, 2023). Bu oryantalizmin Asya'nın teknolojik ve ekonomik anlamda Batı dünyasından ayrı tutulmasını, güç ilişkileri bakımından Doğu ile Batı arasındaki dengeye dair bir ayrıştırıcı tutumun oluşturulmasını sağlayan bir bakıma neo-oryantalist bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Asya ülkelerindeki bu ekonomik ve teknolojik gelişmeler oryantalist bakış açısını bu iki etmen üzerinden şekillendirirken, ekonomik ve teknolojik gelişmeden Doğu Asya'ya göre daha uzak olan Orta Doğu oryantalizmi, Batı kaynaklarında kendisine dini, siyasi çatışmalar ve petrol ekonomisi etmenleri üzerinden şekillendirmiştir. Said (2003, ss. 26, 284), Batı'daki Arap ve İslam karşıtı popülist önyargıların, Araplar ile İsrail Siyonizm'i arasındaki mücadelenin, politik güç odaklarının elinde olan petrol ekonomisi gibi kavramların oryantalizm kavramını yeniden şekillendirildiğini, özellikle Arap Müslüman stereotipinin Amerikan popüler kültürü içerisinde önemli bir siyasallaştırılmış tek tipleştirici simgeye dönüştüğünü belirtmiştir. Bu durum belirli coğrafyalara yönelik Batı kaynaklı çalışmalarda belirli önyargıların bu yönler dahilinde üretilmesine neden olmaktadır.

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin eğitildiği büyük veri setleri yine bu teknolojiye yatırım yapan ülkelerin hakimiyetindedir. Bu bağlamda veri setlerinin hangi kaynaklar ile oluşturulduğu ve yapay zekâyı eğiten geliştiricilerin hangi etik değerleri gözettiği ortaya çıkan üretken yapay zekâ görsellerinin niteliğini de şekillendirmektedir. Statista verilerine göre üretken yapay zekâ yatırımları 2023 yılı itibarıyla yaklaşık 45 milyar dolar iken, 2022'ye göre yatırımlar 2 kat artmıştır ve bu yatırımlara yönelik her yıl 20 milyar dolarlık bir artış öngörülmektedir (Statista Research Department, 2024). Yatırımları yapan ülkelere bakıldığında 2023 yılı itibarıyla ABD'nin yüzde 53,2'lik bir paya sahip olduğu, Birleşik Krallık ise %7,2'lik bir pay ile ikinciliği elde ettiği görülmektedir. Kanada ve Hindistan %2,7, Fransa % 2,3, Almanya ise %1,5 ile sıralamada %1'in üstünde pazar payına sahip diğer ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Thormundsson, 2024). Bu ülkeler arasında sadece Hindistan'ın Doğu coğrafyasında olduğu görülmektedir. Etnisite ve cinsiyet temelli önyargıların oluşması, Batı coğrafyasının Doğu'ya bakış açısındaki stereotipleştirici popüler kültür medya araçları ile pekiştirilmektedir. Yapay zekâ araçları ile oluşturulan üretken yapay zekâ görselleri de bu stereotipleştirmeye katkı sağlayabilmektedir. Sham vd. (2023), yapay zekâ araçları ile önyargıların yeniden üretilmesinin, eğitim ve test için kullanılan veri kümelerinde ırksal dağılımın dengeli olmaması ve yanlış veriler ile yanlış genellemelerin gerçek dünyaya dair projeksiyonu yüzeyselleştirmesi nedeniyle olduğunu iddia etmiştir. Molwader (2024) de, teknolojinin kendi doğasının ırksal önyargıyı doğurmadığını ancak, modelleri eğitmek için kullanılan verilerin niteliğinin etnisite, coğrafya, cinsiyet gibi alanlarda ayrımcı çıktılara neden olabileceğini belirtmişlerdir.

"Days and Faces" isimli bu video makale çalışmasında eski NASA çalışanı ABD'li bilim insanı David Holz tarafından kurulan, metin tabanlı komutlar aracılığı ile yapay zekâ tabanlı görseller oluşturan Midjourney isimli program aracılığı ile "Orta Doğulu İnsan" ve "Orta Doğu'da Bir Gün" komutları ile 100 adet görsel oluşturulmuş, bu görsellerin etnisite ve cinsiyet üzerinden nasıl bir temsil oluşturduğu analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde 21. yüzyılda kitlesel anlamda en büyük görsel-işitsel endüstrilerinden bir tanesi olan ABD Hollywood endüstrisindeki oryantalist bakış açısına sahip filmler ile ABD'li bir şirket olan Midjourney'in oluşturduğu görseller karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda ortaya çıkan veriler video makalede sunulmuştur.

Video makalede Thief of Bagdad / Bağdat Hırsızı (1940), Lawrence of Arabia / Arabistanlı Lawrence (2022), Raiders of the Lost Ark / Kutsal Hazine Avcıları (1983), Total Recall / Gerçeğe Çağrı (1990), Prince of Persia / Pers Prensi (2010), Venom (2018) gibi filmler hem üretken yapay zekâ ile oluşturulan görseller ile karşılaştırma yapılması aşamasında referans olarak, hem de video makalenin anlatı yapısının kurulmasında destekleyici unsur olarak kullanılmıştır. Ayrıca video makale kurgusunda Blue Öyster Cult grubunun "Take Me Away" (2000) ile Irene Cara'nın "Fame" (1980) parçaları destekleyici müzik olarak kullanılmıştır. "Orta Doğulu İnsan" komutu ile oluşturulan 100 görselde cinsiyet belirtilmemesine karşın 90 kadın, 10 erkek temsili ortaya çıkmıştır. Bu noktada oryantalist bakış açısı, ataerkil söyleme yönelik eleştirilerin en önemli kavramlarından bir tanesi olan ve Hollywood film endüstrisinin de en çok eleştirildiği "bakışın cinsiyeti" kavramı ile ilişkilendirilebilir. Mulvey, "Visual Pleasure and Narrative Cinema / Görsel Haz ve Anlatı Sineması" isimli çalışmasında bakışın toplumsal cinsiyetini tartışmış, izleyicinin temsilinde erkek üçüncü tekil şahısı kullanarak, ekrandaki kadın imgesi ile izleyicinin "erilleşmesi" arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Mulvey'e göre bakış cinsiyetlidir ve balan erkekle, bakılan ise kadın ile ilişkilendirilmektedir. Belirleyici bakış erkeğin bakışıdır ve bu bakış kendi içindeki fantezisinin hem bakılan hem de gösterilen kadın figürüne yansıtmakta, görünüşü güçlü ve erotik bir etki üzerinden kodlamakta ve bakılmayı çağrıştıran bir görsele dönüştürmektedir (Mulvey, 1975, ss. 11-12). Mulvey'in bu iddiası üzerinden değerlendirildiğinde "Orta Doğulu İnsan" komutu da bu eril bakış açısı ile değerlendirilebilir. Komutu oluşturan izleyici açısından bakıldığında oluşturulan 100 insanın 90'ı kadın olarak görselleştirilirken, bu kadın görsellerinin oryantalist stereotipleri kullanırken kadın figürünü görünüşü güçlü ve erotik bir etki üzerinden kodlamakta olduğu görülmektedir. Bunu yaparken aynı Hollywood filmlerinde olduğu gibi kadına mistik ve gizemli bir güç atfederken, Batı'nın Doğu'ya bakışı içerisinde yer alan muhafazakâr ancak mistik bir kadın imgesi bu imgelerde de ortaya çıkmaktadır.

Bir sonraki aşamada "Orta Doğu'da Bir Gün" komutu ile 100 adet görsel oluşturulmuştur. Ortaya çıkan görsellerde bir önceki komut olan "Orta Doğu'da İnsan" komutunun tersine kadın temsiline bulunduğu görseller yalnızca 2 adet ile sınırlı kalmıştır. Bu iki görselde de kadın temsili suretleri görünmeyen, yalnız, düşünceli ve karamsar bir halde resmedilmişlerdir. Abu-Lughod (2002, ss. 788-789) oryantalist bakış açısı ile Orta Doğu toplumundaki kadınların genellikle ezilen ve Batı müdahalesi tarafından kurtarılmaya muhtaç olarak tasvir edildiğini belirtmiş, bu bakış açısının, bu coğrafyadaki kadınların farklı deneyimlerini aşırı yüzeyselleştirdiği ve tek tipleştirerek genelleştirdiği eleştirisinde bulunmuştur. Ayrıca oryantalist bakış açısının güç ilişkileri üzerine kurduğu anlayışını da vurgulayan Abu-Lughod, peçe imgesinin ön plana çıkarıldığını, Müslüman kadınların baskıcı kültürlerin kurbanları olarak resmedilerek Batılıların üstünlük duygusunu da pekiştirdiğini ve kültürel stereotipleri yeniden ürettiğini belirtmiştir. Ahmed (2021) de oryantalist bakış açısının Orta Doğu coğrafyasındaki kadınlar ile ilgili klişeleri ve yanlış temsilleri sürdürdüğünü, kadınların deneyimleri, rolleri ve sosyal yaşama katılımlarına yönelik yüzeysel, dar ve önyargılı bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olduğu eleştirisinde bulunmaktadır.

Çalışma ile üretken yapay zekâ ile oluşturulmuş toplam 200 görsel incelenmiş, Doğu toplumlarına yönelik stereotiplerin kadın ve toplum özelinde nasıl sunulduğu, oryantalist bakış açısına sahip Hollywood filmleri ile karşılaştırılarak verilmiştir. "Orta Doğulu İnsan" ve "Orta Doğu'da Bir Gün" komutları ile oluşturulan 100'er adet görselin analizi sonucunda kadınların "Orta Doğulu İnsan" komutu ile erkek bakışına hizmet eden, oryantalizmin egzotik ve mistik yönlerin vurgulandığı, Hollywood sinemasındaki oryantalist söylemlerle paraalellik gösterdiği görülmüştür. Bu durum Batı'nın tarihsel olarak Doğu'yu ötekileştirme ve egzotikleştirme eğilimlerinin yeni teknolojik araçlar ve bu araçların kullandığı veri setleri aracılığı ile de devam ettirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışma ile oryantalist bakış açısının hem geleneksel hem de modern medya araçları ile nasıl yeniden üretilebileceği sınırlı bir alanda test edilmiş olup, bu sürecin yapay zekâ teknolojileri aracılığı ile de devam ettirilebileceğine dikkat çekilmek istenmiştir. Yapay zekâ teknolojilerinin veri setlerinin daha kapsayıcı ve dengeli bir halde olması bu durumun önüne geçilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others. *American Anthropologist*, 104(3), 783-790. <https://doi.org/10.1525/aa.2002.104.3.783>
- Ahmed, L. (2021). *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300258172>
- Berger, L., Powell, M., & Whelan, T. (Direktörler). (1940, Aralık 25). *The Thief of Bagdad* [Adventure, Family, Fantasy]. Alexander Korda Films, London Film Productions.
- Fame. (1980, Mayıs 16). [Audio recording]. <https://open.spotify.com/intl-tr/track/5-C11FP2Volc9wjz2MBZsGx>
- Fernandez, L. J. (2023). *Asiandroid: Techno-Orientalism and the AI Imaginary*. University of California, Riverside.
- Fleischer, R. (Direktör). (2018, Ekim 5). *Venom* [Action, Adventure, Sci-Fi]. Columbia Pictures, Marvel Entertainment, Tencent Pictures.
- Kotliar, D. M. (2020). Data orientalism: On the algorithmic construction of the non-Western other. *Theory and Society*, 49(5), 919-939.
- Lean, D. (Direktör). (2022, Nisan 26). *Lawrence of Arabia* [Adventure, Biography, Drama]. Horizon Pictures (II).
- Moldawer, M. (2024). The Shadow of the Law Versus a Law With No Shadow: Pride and Prejudice in Exchange for Generative AI Authorship. *Seattle Journal of Technology, Environmental & Innovation Law*, 14(2), 5.
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6-18. <https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>
- Newell, M. (Direktör). (2010, Mayıs 21). *Prince of Persia: The Sands of Time* [Action, Adventure, Fantasy]. Walt Disney Pictures, Jerry Bruckheimer Films.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. Penguin.
- Sham, A. H., Aktas, K., Rizhinashvili, D., Kuklianov, D., Alisinanoglu, F., Ofodile, I., Ozcinar, C., & Anbarjafari, G. (2023). Ethical AI in facial expression analysis: Racial bias. *Signal, Image and Video Processing*, 17(2), 399-406.
- Spielberg, S. (Direktör). (1983, Ocak 24). *Raiders of the Lost Ark* [Action, Adventure]. Paramount Pictures, Lucasfilm.
- Statista Research Department. (2024). *Generative AI market size worldwide 2030*. Statista. <https://www.statista.com/forecasts/1449838/generative-ai-market-size-worldwide>

Take Me Away. (2000, Şubat 8). [Audio recording]. <https://open.spotify.com/intl-tr/track/1VqaezuvugMfTssc0q1RBo>

Thormundsson, B. (2024). Generative AI companies' global distribution 2023. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1452390/generative-ai-distribution-by-country-worldwide/>

Verhoeven, P. (Direktör). (1990, Ekim 26). Total Recall [Action, Adventure, Sci-Fi]. Carolco Pictures, Estudios Churubusco Azteca S.A.